

אינו מתבייש לומר: לא הבנתי! ואז המלמדו חוזר לו לימודו עד שיבינהו. גם אם רואה לקטן ממנו שיודע יותר, הוא עצמו הולך אצלו ללמוד ממנו. גם שפלותו גורם שיכיר שאינו יודע וחוזר תמיד ללמוד ועל ידי כך התורה מתקיימת בו, מה שאין כן מי שיש בו גאות, שגאותו גורמת לו להעלים מה שלא הבין, וכל שכן וקל וחומר שאעפ"י שיכיר בקטן שיש בו חכמת שלמה המלך ע"ה, אינו משפיל את עצמו להלוך אצלו, וגם מעולם לא יוכל להכיר בחוסר ידיעתו כדי לבקש ללמוד, שגאותו מפתהו דאיך אפשר שיש בו חסרון הידיעה כיון שהוא רב בחכמה' (שבט מוסר נביח).

דף ח

ואם לחש ועלתה בידו ומגיס דעתו עליו – מביא אף לעולם. ואם תאמר: אם הוא חטא, העולם מה חטא שיענש בשביל שהגיס הלה דעתו? – יש לומר: מה גרם לזה שיתגאה – מה ששאר בני דורו מתפללים ואינם נענים בשל מעשיהם הרעים ורק היחיד בדור נענה בתפילתו, והרי הכל מתפללים על מדרגתו, ואילו היה הדור ראוי, היה זה דבר רגיל להענות בתפילה ולא היה מקום להתפארות כלל. נמצא שבני הדור גורמים לגאותו של היחיד, לכך מביא אף לעולם (עפ"י תולדות יעקב יוסף ויצא כח). חקת (קסב). ועוד).

ואין פגיעה אלא תפלה... –

'... והוא כמו ששמעתי על לשון 'מפגיע' בתפילות, ומפגיע אין בעדנו, ובפרק קמא דתענית על פסוק ויצו עליו במפגיע – דרוצה לומר כמו 'פגע', שאינו רוצה לשוב וללכת מהש"י בשום אופן רק שיענהו, והרי זה כאוחז בבגדו ואומר איני מניחך...' (מתוך צדקת הצדיק רכב).

אין גשמים יורדין אלא בשביל בעלי אמנה' –

מה נשתנה דבר זה של אמנה משאר כל המעשים הטובים שזוכים בו לירידת גשמים? אלא אמר הקב"ה: כל זמן שיש אמונה בבני אדם, פלוני הפקיד פקדון אצל פלוני ולא היו עדים, וזה אינו כופר בפקדון; מצא מציאה ולא ראהו איש, והוא משיבה לבעליה; קנה ממנו חפץ או מכר לו ממכר ואין שטר ולא חזקה, והוא נאמן בדיבורו; ואינו משקר במידות ובמשקלות; ואינו גונב דעת חברו ולא מונח אותו – אותה שעה אמר הקב"ה, אילו אין להם אלא זכות זו בלבד, חייב אני להוריד להם מטר. הרי אתמול חרשו אדמתם והטמינו זרע באדמה והאמינו בי שאוריד להם מטר, ולא יהא יגיעם לריק וזרעם לבהלה – לא תהא האדמה מכזבת להם, כשם שהם אינם מכזבים איש לרעהו!

אמור מעתה: האמונה שבין אדם לחברו, היא שגורמת שתהא אמונה בין איש האדמה לשרהו שלא ירקב זרעו – וארצנו תתן יכולה.

חס ושלום, אם אין אמונה בין איש לחברו, ויש ביניהם גזל עניים וגזל סתם, ולשון הרע, ועזות פנים, באותה שעה גם השמים נעצרים והיו כנחושת והאדמה נעשית ברזל ואינה מוציאה תבואותיה.

לכך אמרו החכמים: בעוון ביטול תרומות ומעשרות (גזל לויים וגזל עניים) שמים נעצרים מלהוריד טל ומטר, והיוקר הוה, והשכר אבד, ובני אדם רצים אחר פרנסתם ואין מגיעים'.

'ואמר רבי יוחנן אין הגשמים נעצרים אלא בשביל פוסקי צדקה ברבים ואין נותנים...' – בשביל שפלוגי זה עני הוא, אתה מכוב בו – אף האדמה תכזב לך והשמים יהיו נעצרים לך. אמר רב קטינא: אין הגשמים נעצרים אלא בשביל ביטול תורה... – אף התורה שטר אמנה היא בין הקב"ה ובין בני ישראל, לקשר אירוסין לעולם, ככתוב תורה צוה לנו משה מורשה – אל תיקרי 'מורשה' אלא 'מאורסה'. וכל המבטל את התורה, מבטל ברית אמונים ודומה לבוגד באשת נעוריו. ואם אין אמונה באדם, אף השמים והארץ לא ישמרו לו אמונים (מספר התודעה – מרחשון).
ע"ע במובא להלן יט. על 'צאו וראו אם נמחית אבן הטועין'.

(ע"ב) 'קשה יומא דמיטרא כיומא דדינא'. רש"י מפרש שאין בני אדם יכולים לעשות צרכיהם. ויש מפרשים לפי שהמטר גורם לעתים לנזקים גדולים ליבול השדות, וכן לאסונות כגון מפולות וטביעות (עפ"י שו"ת הרשב"ש קעג).

'שמש בשבת צדקה לעניים'. יש לפרש על פי מה שנאמר (בישעי' ס, ט) שלעתיד לבוא לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם... והיה לך ה' לאור עולם... – והרי שבת מעין עולם הבא היא (ברכות נו:). וקדושה עליונה חופפת על האדם מאור השבת, אם כן באמת אין צורך באור השמש ביום זה. אמנם משום 'צדקה לעניים' – בדעת, שאין משיגים אור השבת, בשבילם מזריח הש"י אור השמש בשבת (עפ"י אוהב ישראל עקב ד"ה ויענך, ע"ש).
ע"ע רמז בספר בניהו.

'אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין' הטעם שאין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי, כי דרך הנס להיות בהסתר לפי שאין הטבע משתנה בגלוי ורוב הנסים הם נסתרים. [גם שליטת המזיקין קיימת בדבר שאינו מנוי ומדוד, מפני אותו הטעם – כי גם הנזק שאינו על פי הטבע, נעשה בהסתר] (עפ"י רבנו בחיי ריש תשא; שפת אמת. ע"ש; ערוך השלחן או"ח רל, ה).
רבנו בחיי הוסיף שם טעם – משום עין רעה. ובספר תורת חיים (ב"מ מב) כתב שאין לפרש שזהו הטעם [ולא הביא דברי רבנו בחיי], שהרי אין אדם נותן בשלו עין רעה והלא ודאי רוצה שיצליח ויתברך. ואולם בספר דעת חכמה ומוסר (ח"ב ה). מצוטט ביוס"ד ב"מ קז:). באר שענין עין הרע שייך אף באדם כלפי ממונו, כי ביחס לסוד הברכה, אפילו הטוב שמכיל האדם לגבי עצמו, עדיין נחשב הוא כ'רע' ממש וכבר אין הברכה מצויה. נמצא האדם עצמו מעכב את הברכה שלא תחול בגורנו. וע"ע: תפארת יוסף ריש תשא; פסח ד"ה כי תבאו.

– 'אין חשוב למעלה רק מה שלא יודע שום אדם ועין לא ראתה [שאו בודאי אין פנייה]. והוא נ"י הזכיר לענין זה מה שמנה הפייטן במוסף יום א' דשבועות במנין המצוות והצנע לכת עם אלקיך' (אמרי פינחס).

'הנכנס למוד את גרנו אומר יר"מ ה"א שתשלח ברכה במעשה ידינו. התחיל למוד אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה. מדד ואח"כ בירך – הרי זו תפלת שוא' – הברכה היא התפילה, וכמו שאמרו 'התחיל למוד... ברוך השולח... מדד ואח"כ בירך – הרי זו תפלת שוא', ואף על פי שאומר בלשון ברכה – 'השולח...!'

ובשיטה מקובצת (ב"מ מב, מהריטב"א בשם הרמב"ן): דהוא במפריש תרומות ומעשרות, דהובטח 'דהריקותי' וגו' על כן אינו ברכה לבטלה ווע"ש דמברך בשם ומלכות. ולשון הגמרא לא משמע כן, וכן הפוסקים ג"כ כתבו סתם – אבל אחר שהתפלל תחילה בהליכתו למוד 'יהי רצון מלפניך ד...' – אין לך תפילה שאינה נענית ובודאי ישלח ברכה, ואפילו אינה נראה מורגש בפועל. ועל זה הוא לשון ברכה אח"כ, על דרך 'ישמעאל בני ברכני' (בפ"ק דברכות), ואמר 'יהי רצון מלפניך...' – כי כאשר הש"י מתמלא רצון ושפע להשפיע ברכה וטובה לבניו, זהו הברכה לו ית' שנעשה כבריכה להשפיע ברכה וכידוע. ועל כן כשהתחיל למוד התפילה היא לשון ברכה, והוא סילוק המקטרגים כי מי יקטרג על ברכת מלך מלכי המלכים, ואפילו מלאך רע כששומע ברכתו של ממ"ה על כרחו צריך לענות אמן (כמו"ש בשבת קי"ט). ואחר שמדד שהוא תפילת שוא, אין מקום לברכה עוד, כי ברכה זו היא תפילה. וכן הן כל ברכות התפילה, שבכל ברכה מתחיל תחילה הבקשה בלשון תפילה, כמו 'וחננו...' ומסיים בברכה 'בא"י חונן הדעת'. שאנו בטוחים שכבר נענינו ומברכים אותו על זה שיתמלא ברכה לחוננו דעת. ויש בה תרתי, תפילה וגם הודאה שכבר שמע בקול תפלתנו. וכן אומרים 'שמע קולנו' ומסיימים 'בא"י שומע תפילה' שהוא שומע ודאי. וכל המלאכים שרפים ואופנים השומעים ברכתו ית', על כרחם עונים אמן על זה...'. (דברי סופרים לר"צ הכהן, ט. וע"ע שפת אמת)

– כל אדם מישראל, אפילו הפשוט ביותר, יכול לברך (בשם ומלכות – לדעת כמה פוסקים – ע' אבודרהם הל' ברכות, ועוד) 'השולח ברכה בכרי הזה' – דבר שהוא נס גמור [שבדרך הטבע אין מקום לברכה. והראיה – שלאחר שמדד הרי זו תפילת שוא], לפי שבטוח בנפשו כי ישלח לו הי"ת ברכה בכרי ויתוסף בו יותר ממה שיש בו. ללמדך שה'כמות' אינה קובעת כלל אלא 'ברכת ה' – היא תעשיר'. [ורק ע"י שמודד, מפסיק את כח הריבוי] (עפ"י שיהות מוסר לגר"ח שמואלביץ, כ תשל"א טז תשל"ג).

– הנה כאן, במלאכת המשכן, נעשה הכל על פי חשבון ובמדה הקצובה ואעפ"כ היתה הברכה שורה, דהנה כתיב (שה"ש ז,ה): עיניך ברכות בחשבון – שבאמת שורש 'עין רעה' הוא כמו בלעם הרשע שבכל מקום שנתן עינו שלטה בו מארה וקללה ר"ל. מפני שהרשע הזה במה שהסתכל באיזה דבר, הפרידו משורשו העליון של מקור החיים, מחמת שהיה להוט ומתאוה לאותו דבר, והיה הדבר נחשב בעיניו, ולא היה מסתכל בחיות הפנימית שבתוכו, שהוא כח עליון משמו ית' המחיה אותו. אך גבי זרע ישראל עם סגולתו כתיב עיניך ברכות בחשבון, אף בדבר שיש בו חשבון ובא לגדר מנין ומספר, אעפ"כ אין ההסתכלות מזקת, מחמת שהאיש הישראלי בכל דבר שהוא רואה ומסתכל הוא רואה כח הבורא ית' הנמצא בו ומחיה אותו. וכיון שמדביק הדבר ההוא לשורשו בראיה זו, אדרבה, עוד ממשיך שפע וברכה ממקור עליון על הדבר ההוא (אוהב ישראל פקודי). וע"ע בקדושת לוי ויחי, עה"פ 'בנות צעדה עלי שור'. וע' בהרחבת ענין זה דברים נשגבים בספר הפרשיות (פקודי, 'איש אמונת רב ברכות'). וע"ע: דעת חכמה ומוסר ח"ב ה.

– וקצתה את כפה, לא תחוס עינך. לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן... רמז: '...עינך, לא יהיה לך בכיסך...' – למנות מזה שבתוכו, כי אין הברכה מצויה אלא בסמוי מן העין (בעל הטורים סוף תצא).

'באסמך' בגימטריא: זהו הסמוי (שם תבא).

- בשביל ביטול תרומות ומעשרות.... (רב חסדא);
- בשביל מספרי לשון הרע... (רבי שמעון בן פזי);
- בשביל עזי פנים... (רב סלא אמר רב המנונא);
- בשביל ביטול תורה... (רב קטינא);
- בעוון גזל... (רבי אמי). מה תקנתו - ירבה בתפלה...

אם ראית רקיע שקיחה כברזל מלהוריד טל ומטר - בשביל מעשה הדור שהם מקולקלים... מה תקנתם - יתגברו ברחמים... כל שכן אם הוכשרו מעשיהם מעיקרא.

אם ראית דור שהשמים משתכין עליו כנחשת מלהוריד טל ומטר - בשביל לוחשי לחישות שאין בדור - שאין מתפללים תפלה שבלחש). מה תקנתם, ילכו אצל מי שיודע ללחוש (- להתפלל)... ואם לחש ולא נענה מה תקנתו - ילך אצל חסיד שבדור וירבה עליו בתפלה... [ואם לחש ועלתה בידו ומגיס דעתו עליו - מביא אף לעולם...].

ד. אמר רב סלא אמר רב המנונא: אין הגשמים נעצרים אלא בשביל עזי פנים; כל אדם שיש לו עזות פנים סוף נכשל בעבירה... רב נחמן אמר: בידוע שנכשל בעבירה... אמר רבה בר רב הונא: כל אדם שיש לו עזות פנים מותר לקרותו רשע... רב נחמן בר יצחק אמר: מותר לשנאותו. הפוסקים לא הזכירו הלכה זו שמותר לשנאותו. וצ"ע בטעם השמטתם (קהלות יעקב ערכין ד, ג).

דף ח

- ז. א. אלו מאמרים הובאו בסוגיתנו בעניני תפילה, דקדוק הדין וקבלת היסורים?
- ב. כאשר מתרחשות על הציבור שתי רעות - האם מבקשים רחמים על שתיהן?
- ג. מה יעשו בשעת צרה כשהמלכות גוזרת שלא יתענו?
- ד. הנכנס למוד את גרנו - מהו אומר?

א. אמר רבי אמי: אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים נפשו בכפו... וחילקו: דוקא ביחיד, אבל ציבור נשמעת תפילתם אעפ"י שאין לב כולם שלם, ככתוב ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו, ואף על פי כן והוא רחום יכפר עון ולא ישחית...

אמר רבי יוחנן: כל המצדיק את עצמו מלמטה מצדיקים עליו הדין מלמעלה... (מדקדקים עמו כחוט השערה יותר משאילו היה מקלקל מעשיו - כדי למרק עוונותיו). אמר רבי יהושע בן לוי: כל השמח ביסורים שבאים עליו - מביא ישועה לעולם...

ב. ציבור שיש להם שתי צרות, אין מבקשים רחמים אלא על אחת מהן (הגדולה מאירי), ולמדו זאת מן המקראות בעזרא ובדניאל. ומסופר שבימי רבי שמואל בר נחמני ארע רעב ודבר ובקשו להתפלל על הדבר בלבד. אמר להם רבי שמואל בר נחמני, נבקש רחמים על הרעב וממילא לא יהא מות, שהרי כשנותן הקב"ה שובע - לחיים הוא נותן שנאמר פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון.

- א. שני מיני חלאים נחשבים כדבר אחד (עפ"י פרי מגדים תקעו. ובמגדים חדשים (ברכות ו): תמך בדברי ממדרש איכה רבה א,נא).
- ב. יש מי שכתב שמותר לבקש רחמים על צרה נוספת שלא תבוא עליהם, ורק על צרות שכבר באו אמרו שאין להתפלל על שתיים (עפ"י פרי מגדים תקעו בבאור דברי המג"א סק"א. וע"ש במשנ"ב שהביא פירוש אחר למג"א). ויש שהקשו על כך מדברי המדרש (ע' יוסף תהלות לחיד"א, מזמור כו; מגדים חדשים ברכות ו:).
- ובערוך השלחן (שם כא) כתב: זה שבכמה סליחות ופיוטים מזכירים הרבה צרות ומבקשים עליהם – זהו דרך אגב אבל העיקר מתחננים על מה שגזרו התענית.
- ג. יש מי שחידש שבתפילת המנחה, להיותה מסוגלת מאד, אפשר לשאול על שני דברים (עפ"י בן יהודע ברכות ו: ואילו במגדים חדשים שם הקשה על כך).

ג. בימי רבי זירא גזרו גזרה, וגזרו שלא לישב בתענית – אמר להם רבי זירא: נקבל התענית על עצמנו, ולכשתיבטל הגזרה נישב בתענית, שהקבלה עצמה מועילה כתענית. כן למד מן הכתוב בדניאל.

ד. הנכנס למוד את גרנו אומר: יהי רצון מלפניך ה"א שתשלח ברכה במעשה ידינו. התחיל למוד אומר: ברוך השולח ברכה בכרי הזה. מדד ואחר כך בירך – הרי זו תפלת שוא, לפי שאין הברכה מצויה לא בדבר השקול ולא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין.

רש"י ועוד ראשונים כתבו שמברך בשם ומלכות, ככל שאר ברכות. ואולם למעשה כתבו כמה פוסקים שאין לברך בשם ומלכות, כי לדעת הרמב"ן אין מברך ברכה זו אלא הבא להפריש תרומות ומעשרות, שהוא מובטח בברכה מאת הקב"ה, אבל המודד גרנו שלא לצורך הפרשת תרומות ומעשרות – אינו מברך, הלכך כדי לחוש לדעה זו אין מברכים בשם ומלכות (ע' או"ה רל,ב).

דף ט

ח. באיזה דבר מותר לנסות להקב"ה?

אף על פי שבכל המצוות אסור לנסות להקב"ה, כמפורש בתורה – במעשר מותר כמו שנאמר ובחנוני נא בזאת...

- א. יש אומרים שאין הדברים אמורים אלא במעשר תבואה (עפ"י שערי תשובה לרבנו יונה. וע' גם בפתחי תשובה יו"ד רמז סק"ב). ויש אומרים שהוא הדין במעשר כספים (ע' רמ"א יו"ד רמז,ג).
- ב. אין התר לנסות אלא בשביל להתעשר, אך לא בשביל טובה אחרת, כגון לנסות אם יחיו בניו וכד' (עפ"י משנת חכמים, מובא בפתחי תשובה רמז סק"א. וע' גם בשבט הלוי ח"ה סוס"י קלא).

דף י

ט. א. מתי שואלים את הגשמים בגולה?

ב. ממתי מתענים על עצירת גשמים?

ג. מיהו 'יחיד' ומיהו 'תלמיד' לענין תענית ולענין הנהגות ת"ח? האם כל הרוצה לעשות עצמו 'יחיד' ו'תלמיד' רמח עושה?